

บทที่ 2

ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดทฤษฎีการปะทะประสานของวิถีการผลิต (Articulation of Mode of Production)

คำว่า " การปะทะประสานของวิถีการผลิต " ในทางภาษาอังกฤษ ใช้คำว่า "Articulation of Mode of Production" ซึ่งคำนี้เกิดจากการรวมเข้าด้วยกันของ 2 คำ คือ การปะทะประสาน (Articulation)ร่วมกับวิถีการผลิต (Mode of Production) โดย

การปะทะประสาน คือ การรักษา(conservation)สิ่งหนึ่งสิ่งใดให้คงอยู่ และขณะเดียวกัน เป็นการทำลาย(dissolution)สิ่งหนึ่งสิ่งใดนี้ ลงไปพร้อมกันด้วย

วิถีการผลิต¹ คือ ขั้นตอนของการพัฒนาระบบเศรษฐกิจสังคม ซึ่งถูกกำหนดโดยพลังการผลิตและความสัมพันธ์ทางการผลิต โดย คาร์ล มาร์ก (Karl Marx) ได้เสนอครั้งแรก (A Contribution to the Critique of Political Economy, 1859) ซึ่งได้อธิบายว่า

¹วิทยากร เชียงกูล, พจนานุกรมศัพท์เศรษฐศาสตร์การเมือง (กรุงเทพฯ:พลี, 2532),
หน้า 92.

การเปลี่ยนแปลงทางพลังการผลิต (เช่น การเพิ่มขนาด อุปกรณ์การผลิต การพัฒนาทางคุณภาพ และวิธีการผลิต) นำไปสู่การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง และกลุ่มทางสังคมต่างๆ การเปลี่ยนแปลงนี้อาจเป็นแบบค่อยเป็นค่อยไปแบบวิวัฒนาการ ถ้าชนชั้นปกครองอ่อนแอ หรือคิดว่าเป็นประโยชน์กว่าที่จะยอมรับให้มีการพัฒนาความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบใหม่ แต่ที่เกิดขึ้นบ่อยกว่า คือ ชนชั้นปกครองขัดขวางการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางการผลิต ทั้ง ๆ ที่พลังการผลิตได้มีการเปลี่ยนแปลง ดังนั้น จึงมักนำไปสู่การปฏิบัติแบบก้าวกระโดด มาร์กซได้กล่าวถึงแบบวิธีการผลิตที่สำคัญในประวัติศาสตร์ 5 แบบ คือ คอมมิวนิสต์แบบบุพกาล ทาส พิวต์ลิสต์ (ศักดินา) ทุนนิยม และ สังคมนิยม

ดังนั้นเมื่อรวม 2 คำนี้เข้าด้วยกัน จึงเกิดเป็นคำว่า "การปะทะประสานวิธีการผลิต" อันหมายถึง แบบวิธีของการผลิต 2 ลักษณะก่อนและหลัง โดยวิธีการผลิตที่เกิดขึ้นภายหลังจะทำการรักษาพร้อมกับการทำให้สลายของวิธีที่เกิดขึ้นก่อนในเวลาและขณะเดียวกัน เพื่อผลประโยชน์ต่างๆและความอยู่รอดมีชีวิตสืบต่อมาของวิธีการผลิตที่เกิดขึ้นภายหลัง ซึ่งในที่นี้ วิธีการผลิตที่เกิดขึ้นก่อนสำหรับทฤษฎี "การปะทะประสาน" คือ วิธีการผลิตแบบชวานาซึ่งเป็นระบบการผลิตแบบยังชีพ (subsistence economy) ส่วนวิธีการผลิตที่เกิดขึ้นภายหลัง คือ วิธีการผลิตแบบทุนนิยม อันเป็นวิธีการผลิตเพื่อการค้า

1. ทฤษฎีการปะทะประสานของวิธีการผลิต

เป็นการพิจารณาถึง วิธีการผลิตแบบทุนนิยมที่เป็นวิธีการผลิตเพื่อการค้า ที่ได้แพร่ขยายเข้าไปสู่ชุมชนชวานาชนบทท้องถิ่น ที่มีวิธีการผลิตแบบธรรมชาติ หรือที่เรียกว่า วิธีการผลิตแบบยังชีพที่เป็นวิธีการผลิตก่อนทุนนิยม โดยวิธีการผลิตแบบทุนนิยมนี้จะเข้าไปทำการรักษาพร้อมกับการทำลายวิธีการผลิตก่อนทุนนิยม (วิธีการผลิตแบบยังชีพ) ในเวลาและขณะเดียวกัน อีกทั้ง ยังส่งผลให้สภาพทางเศรษฐกิจชุมชนชวานาชนบทท้องถิ่นต้องเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น ซึ่งการเข้าไปรักษาอะไร ทำลายอะไร และเพื่ออะไร จะได้อธิบายในสัปดาห์ต่อไป

1.1 แนวคิดของกลุ่มมาร์กซิสต์คลาสสิก*

กลุ่มมาร์กซิสต์คลาสสิก ไม่ได้พูดถึงการปะทะประสานของวิธีการผลิต เนื่องจากกลุ่มนี้มีแนวคิดที่ว่า ชุมชนชาวนาชนบทท้องถิ่นจะเป็นการผลิตขนาดใหญ่ที่ใช้พลังงานกันภายในหน่วยครอบครัว อีกทั้งการยังชีพเป็นการผลิตที่ขาดประสิทธิภาพ เมื่อเทียบกับการผลิตขนาดใหญ่ที่ใช้เทคโนโลยีระดับสูง ซึ่งการผลิตแบบชนบทหรือการผลิตแบบยังชีพเป็นลักษณะการผลิตแบบก่อนทุนนิยม และเศรษฐกิจก็ยังไม่มีความสลับซับซ้อน² เมื่อเกิดการแพร่ขยายเข้ามาของระบบทุนนิยมสู่ชุมชนชาวนาชนบทท้องถิ่น จึงก่อให้เกิดการแยกผู้ผลิตที่เป็นชาวนาชนบทท้องถิ่นออกจากการครอบครองปัจจัยการผลิตของตนเอง เกิดการสลายตัวของระบบเศรษฐกิจแบบชนบทหรือเศรษฐกิจแบบยังชีพ โดยเปลี่ยนปัจจัยการยังชีพและปัจจัยการผลิตให้กลายเป็นสินค้าซึ่งต้องซื้อขายในตลาด การขยายตัวของระบบเศรษฐกิจเงินตราในที่สุดส่งผลให้ชุมชนภาคการเกษตรล่มสลายไป ผู้ผลิตชาวนาชนบทท้องถิ่นรายย่อยจะเกิดการสูญสลายเปลี่ยนแปลงแปรไปเป็นแรงงานรับจ้างหรือกรรมมาชีพ อันเป็นจุดจบของชุมชนการผลิตก่อนทุนนิยม

* ได้แก่ คาร์ล มาร์ก วี.โอ. เลนิน และคาร์ล เคทส์กี

² Claude Meillassoux, "From Reproduction to Production: a Marxist Approach to Economic Anthropology," Economy and Society 1 (February 1972), pp. 192.

1.2 แนวคิดของกลุ่มนักมนุษยวิทยาเศรษฐกิจ*

แนวคิดของกลุ่มนี้มีแนวคิดที่วิพากษ์วิจารณ์กลุ่มมาร์กซิสต์คลาสสิก โดยเขากลับเห็นว่า เมื่อระบบทุนนิยมได้แพร่ขยายเข้าสู่ชุมชนชนบทท้องถิ่นของประเทศโลกที่สาม หรือประเทศด้อยพัฒนา อันมีวิธีการผลิตแบบยังชีพที่เป็นวิธีการผลิตก่อนทุนนิยม วิธีการผลิตแบบยังชีพและสังคมภาคเกษตรกรรมนี้ก็ไม่ได้ถูกทำลาย อีกทั้งชาวชนบทท้องถิ่นก็ไม่ได้สูญสลายกลายเป็นแรงงานรับจ้างหรือกรรมมาชีพ ดังที่นักคิดแนวมาร์กซิสต์คลาสสิกคาดการณ์เอาไว้ แต่วิธีการผลิตแบบทุนนิยมกลับแพร่ขยายเข้าไปผสมกลมกลืน เพื่อผลประโยชน์ของมัน จึงนำมาสู่ทฤษฎี "การปะทะประสานของการผลิต" (Articulation of Mode of Production)

1.2.1 แนวคิดของเมลลาซซูส์ (Claude Meillassoux)

เขาได้อธิบายการก่อรูปทางสังคมที่มีวิธีการผลิตแบบ "Domestic Mode of Production" อันเป็นวิธีการผลิตหลัก และการเปลี่ยนแปลงในวิธีการผลิตแบบชุมชนชนบทท้องถิ่นที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนเกษตรกรรมกับวิธีการผลิตแบบทุนนิยม

สำหรับทฤษฎี "การปะทะประสาน" นั้น แนวคิดของเมลลาซซูส์มีความเห็นว่า ประเทศโลกที่สาม หรือประเทศด้อยพัฒนา ระบบเศรษฐกิจของประเทศตั้งแต่ดั้งเดิมเป็นระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ (self-sustaining economy) ทำการผลิตเฉพาะสิ่งที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีพปราศจากการอาศัยการแลกเปลี่ยนทางการค้า ชาวนาเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต ที่วิถี

*ได้แก่ เมลลาซซูส์ (Claude Meillassoux) เรย์ (Pierre-Phillippe) และ ดูแปร์ (Georges Dupre)

การผลิตจะทำการผลิตด้วยมือหรือเครื่องมือของแต่ละบุคคล อีกทั้ง ความสัมพันธ์ทางการผลิต เป็นความสัมพันธ์กันทางเครือญาติ ที่มีลักษณะความสัมพันธ์ที่แน่นอนในระหว่างหมู่สมาชิกของชุมชน หมู่บ้าน มีการแพร่กระจายการยังชีพที่สามารถทำการผลิตเพื่อให้ได้ผลผลิตส่วนเกิน (surplus productions) และเมล็ดพันธุ์สำหรับการผลิตซ้ำทดแทนขึ้นใหม่ (reproduction) โดยการนำผลผลิตส่วนเกิน และเมล็ดพันธุ์ที่ผลิตได้ส่วนหนึ่ง มาใช้สำหรับการบริโภคตลอดช่วงนอกฤดูกาล เกษตร (off season) อันเป็นช่วงที่เกษตรกรไม่ได้ทำการเพาะปลูก และอีกส่วนที่เหลือจะนำไปใช้สำหรับการเพาะปลูกของวัฏจักรการผลิตทางเกษตรกรรมในครั้งต่อไป (renew cycle) ซึ่ง เมลลากลูซัวได้แบ่งความสัมพันธ์สำหรับวัฏจักรการผลิตเป็น 3 ระยะคือ³

1. ระยะก่อนการผลิต (pre-productive period)
2. ช่วงทำการผลิต (productive period)
3. ระยะหลังการผลิต (post-productive period)

ช่วงทำการผลิต คือ ช่วงฤดูการทํานาเพาะปลูก จะมีการระดมสมาชิกของครอบครัว เข้ามาทำการผลิต ช่วงนี้จะมีการผลิตส่วนเกิน (economic surplus) คือ ผลผลิตทั้งหมดหัก ด้วยต้นทุนหรือค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นในการผลิต รวมถึงการบริโภคด้วย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³Claude Meillassoux, "The Economic Bases of Demographic Reproduction : From The Domestic Mode of Production to Wage-Earning," The Journal of Peasant Studies. 11 (October), pp. 51-54.

ส่วนเกินของผลผลิต จะถูกใช้ในการผลิตซ้ำ พลังแรงงาน (reproduction of labour power) ทั้งแรงงานเก่าและใหม่ ใช้ในช่วงฤดูว่างจากการทำนา หรือระยะหลังการผลิต ซึ่งเป็นเงื่อนไข และเตรียมตัวเพื่อการผลิตในรอบต่อมา หรือระยะก่อนการผลิต นี่ก็คือ วัฏจักรการผลิตและการผลิตซ้ำของระบบเศรษฐกิจชาวนา⁴ ก่อนการเข้ามาของระบบอุตสาหกรรม หรือทุนนิยม

แต่เมื่อระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมอันเป็นระบบเศรษฐกิจแบบการค้า ได้แพร่ขยายเข้าสู่ชุมชนชนบทท้องถิ่นในประเทศโลกที่สาม หรือประเทศด้อยพัฒนา อันมีวิธีการผลิตแบบยังชีพที่เป็นวิธีการผลิตแบบก่อนทุนนิยม ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมนี้ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่องขึ้นทางชุมชน อีกทั้งพลังแรงงานของวิธีการผลิตทางชุมชนก็ได้เสื่อมทรमลงด้วยเช่นกัน จึงได้ส่งผลให้การผลิตอาหารทางเกษตรกรรมลดลง ผลผลิตส่วนเกินที่เคยพอกับการบริโภคนอกฤดูกาลเกษตร และไม่สามารถนำมาผลิตพันธุ์มาใช้สำหรับการเพาะปลูกในวัฏจักรการผลิตใหม่ในครั้งต่อไป อีกทั้งเงินได้มีแนวโน้มเข้ามาเกี่ยวข้องกับการยังชีพมากขึ้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงลักษณะดังกล่าว ได้ส่งผลกระทบต่อกระเทือนเกิดการเปลี่ยนแปลงวัฏจักรการผลิตใหม่ ผลผลิตที่ชุมชนผลิตได้ต้องนำไปขายในตลาดที่เป็นเศรษฐกิจการตลาด (market

ศูนย์วิทยพัชการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁴Claude Meillassoux, "From Reproduction to Production : a Marxist Approach to Economic Anthropology," Economy and Society 1 (February 1972), pp. 193-197.

economy) คือ ทำให้ชุมชนเกิดการผลิตสินค้าทางเกษตรกรรมเพื่อการค้า (commodity production) ทำให้ระบบเศรษฐกิจชุมชนเกิดความสัมพันธ์ติดต่อกับเศรษฐกิจการตลาดที่เป็นเศรษฐกิจทุนนิยมการค้า จึงส่งผลให้วัฏจักรการผลิตใหม่ทางเกษตรกรรมต้องหยุดลงและเกิดการแตกหักของวงจรการยังชีพในชุมชนชนบทท้องถิ่น ดังนั้น เมื่อชุมชนไม่สามารถผลิตหรือสามารถส่งออกพืชเศรษฐกิจ (cash crops) ได้ การอพยพออกจากพื้นที่จึงเป็นวิธีเฉพาะสำหรับการหาเงินสดเพื่อยังชีพ เมื่อเวลาผ่านไประหว่างนอกฤดูกาลเกษตรและเกิดการตัดขาดจากฤดูกาลเกษตร ทำให้ความต้องการทั้งหลายที่เกิดขึ้นต้องอาศัยตลาดสำหรับการซื้อสิ่งของ (สินค้า) ที่จำเป็นเพิ่มมากขึ้น ซึ่งในระยะยาว การอพยพพลังแรงงานจากชุมชนชนบทท้องถิ่นเคลื่อนสู่เมืองจะเพิ่มขึ้น⁵ และมีแนวโน้มที่เป็นการอพยพอย่างถาวรเข้าสู่ระบบทุนนิยมในภาคอุตสาหกรรม

ด้วยเหตุนี้ เพื่อผลประโยชน์ของภาคอุตสาหกรรมที่ต้องการพลังแรงงานราคาถูกในประเทศโลกที่สาม หรือประเทศด้อยพัฒนา โดยต้องการเสียดันทุนที่ต่ำในการจ้างพลังแรงงานไร้ฝีมือ ในอัตราค่าจ้างที่ต่ำกว่าค่าจ้างปกติในภาคอุตสาหกรรม ซึ่งเท่ากับเป็นการชูศรีดของระบบทุนนิยม อันเป็นทุนนิยมแบบการค้าที่ซ่อนอยู่ภายใต้สถานการณ์หมู่บ้านการยังชีพเกษตรกรรม ระบบทุนนิยมแบบการค้าจึงต้องพยายามรักษาวิธีการผลิตทางเกษตรกรรมแบบยังชีพไว้ โดยการพยายามรักษาวัฏจักรการผลิตทางเกษตรกรรมเพื่อให้เกิดการผลิตซ้ำทดแทนขึ้นใหม่ (reproduction) ^{ของวิถีชีวิตของพลังแรงงาน} of labour power.

⁵Claude Meillassoux, "The Economic Bases of Demographic Reproduction : From The Domestic Mode of Production to Wage-Earning," The Journal of Peasant Studies 11 (October), pp. 56-58.

ทางประชากร ที่นำไปสู่การเพิ่มขึ้นของประชากรชนบท เพื่อที่ได้มีพลังแรงงานราคาถูกมาป้อน ตลาดอุตสาหกรรม อีกทั้ง ยังสนับสนุนให้การเป็นประชากรในเมืองลดลงหรือหมดไป⁶ แต่ขณะเดียวกัน ระบบทุนนิยมแบบการค้าได้เลี้ยงผู้ทำงานที่ไม่ได้ทำการผลิตชั่วคราวของภาคทุนนิยม และจัดหาสิ่งของ(สินค้า)ที่จำเป็นทั้งหลายสำหรับการยังชีพต่อไป จึงเป็นการดูค้ำเข้าไว้ภายใน เศรษฐกิจทุนนิยม อีกทั้ง ระบบทุนนิยมการค้าที่เป็นเศรษฐกิจการตลาดได้เข้ามาสัมพันธ์กับหมู่บ้าน เกษตรกรรม ที่ทำให้วัฏจักรการผลิตทางเกษตรกรรมเกิดการหยุดลงและแตกหักขึ้น หมู่บ้าน เกษตรกรรมจึงถูกทำลายตลอดกาล ได้รับวิกฤตที่ยืดยาวและการเปลี่ยนแปลงที่ไม่ราบเรียบสู่ระบบ ทุนนิยมแบบการค้า⁷ เนื่องจาก ผลผลิตส่วนเกินและ เมล็ดพันธ์ที่จำเป็นจากวัฏจักรการผลิตทาง เกษตรกรรม ไม่ได้ผลิตเพื่อประโยชน์ของวิถีการยังชีพอันเป็นวิถีการผลิตแบบก่อนทุนนิยมเอง แต่เป็นการผลิตเพื่อสนองต่อการผลิตและการ เจริญเติบโตของวิถีการผลิตแบบทุนนิยมการค้า

ดังนั้นแนวคิดของ เมลลัสซูส์ทั้งหมดนี้ จึงเป็นแนวคิดที่นำไปสู่ทฤษฎี"การปะทะประสาน ของวิถีการผลิต" ระหว่างวิถีการผลิตยังชีพอันเป็นวิถีการผลิตแบบก่อนทุนนิยมที่มีอยู่มานานแล้วใน หมู่บ้านเกษตรกรรม กับ วิถีการผลิตทุนนิยมอันเป็นวิถีการผลิตแบบการค้าที่ได้แพร่ขยายเข้าหมู่บ้านเกษตรกรรม ที่มีทั้งการรักษา-ทำลายในเวลาและขณะเดียวกัน

ศูนย์วิทยพัทยาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁶Claude Meillassoux, "The Economic Bases of Demographic Reproduction : From The Domestic Mode of Production to Wage-Earning," The Journal of Peasant Studies 11 (October), pp. 58.

⁷Claude Meillassoux, "From Reproduction to Production : a Marxist Approach to Economic Anthropology," Economy and Society 1 (February 1972), pp. 198-199.

2. การศึกษา เกี่ยวกับการปะทะประสานของวิถีการผลิตในสังคมไทยทางทฤษฎี

การปะทะประสานของวิถีการผลิตในกรณีประเทศไทยของ จามะรี พัทธ์วิวงศ์⁸ ในงานเขียนบทความ "ระบบทุนนิยมกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมชานนาไทย" เขามีแนวคิดที่ว่า แม้ชานนามีการทำนาที่มีแนวโน้มของการผลิตเพื่อเป็นสินค้า (commodity production) มากขึ้น แต่การผลิตเพื่อการยังชีพ (subsistence production) ก็ยังคงมีอยู่ จามะรี ไม่เห็นด้วยกับค่านิยมที่แบ่งชานนาออกเป็นกลุ่มที่มี "การผลิตเพื่อเป็นสินค้า" กับ กลุ่มที่มี "การผลิตแบบยังชีพ" เพราะจะทำให้เห็นสภาพทางสังคมว่าไม่มีความเกี่ยวข้องหรือสัมพันธ์กับการตลาด นั่นคือ ชานนาสามารถผลิตเลี้ยงตนเองได้โดยไม่ต้องอาศัยพึ่งพาตลาด อันเป็นสภาพการผลิตก่อนทุนนิยมที่ยังไม่ถูกรบกวนจากการแพร่ขยายของระบบทุนนิยมการค้า แต่ในความเป็นจริง ไม่มีสังคมชานนาประเทศไทยไม่ถูกรบกวนจากการแพร่ขยายของทุนนิยมแบบการค้า แม้จะเป็นชนบทที่ห่างไกลก็ตาม ตัวอย่างเช่น นฤจร อธิธิจิระจรัสและจู้ดส์ (1977) มองว่า แม้ชานนาจะทำการปลูกข้าวและสิ่งของเล็กๆน้อยๆเพื่อการบริโภคเอง พวกเขา ก็ยังต้องออกไปหารายได้เพิ่มเติมโดยการไปรับจ้างขายแรงงาน นั่นเป็นการแสดงให้เห็นว่า ระบบทุนนิยมได้เข้ามาสัมพันธ์กับชานนาที่ไม่ได้ทำ "การผลิตเพื่อเป็นสินค้า" โดยการขายแรงงานของชานนา อีกทั้ง จักรทิพย์ นาดสุภา⁹ ได้กล่าวว่า การผลิตแบบยังชีพไม่ได้หมายความว่า จะไม่มีการแลกเปลี่ยนหรือค้าขายเลย ข้อสำคัญอยู่ที่จุดหมายของการผลิตว่าผลิตเพื่อยังชีพเป็นหลัก แต่อาจมีการค้าขายเล็กๆน้อยๆ บ้าง เพื่อให้เพียงพอในสิ่งที่จำเป็นและหาสิ่งของบางอย่างเพิ่มเติมเพื่อส่งส่วยให้รัฐ

⁸จามะรี พัทธ์วิวงศ์, "ระบบทุนนิยมกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมชานนาไทย"

วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง 4 (มิถุนายน 2527) หน้า 1-34.

⁹จักรทิพย์ นาดสุภา, เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต (กรุงเทพฯ:สร้างสรรค์, 2528)

และอาจเหลือขายบ้างเล็กน้อย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะเฉพาะของหมู่บ้านในแต่ละท้องถิ่น

สำหรับสังคมไทยนั้น จามะรี เห็นว่าเป็นทุนนิยมที่มีลักษณะพิเศษ คือ เป็นทุนนิยมรอบนอก(peripheral capitalism) ซึ่งชวานาก็เป็นส่วนหนึ่งของทุนนิยมนี้ โดยก่อนช่วงสนธิสัญญาบาวริง นับได้ว่าเป็นช่วง"ก่อนทุนนิยม"หรือช่วง"ระบบศักดินาไทย" ซึ่งช่วงนี้ชวานาจะมีอิสระในการเลือกทำการผลิตและควบคุมการผลิต โดยผลผลิตที่ได้จะใช้สำหรับการบริโภคและส่งเป็นส่วยให้กับรัฐ แต่เมื่อเกิดกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่ค่อยเป็นค่อยไปอย่างต่อเนื่องอันยาวนานของสภาพทางสังคมชวานา นำไปสู่วิถีการทุนนิยมแบบรอบนอกในช่วงหลังสนธิสัญญาบาวริง ทำให้สังคมไทยเกิด "แรงงานเสรี" ที่มาจากบรรดาทาส จึงส่งผลให้เกิดการผลิตเพื่อขายเป็นสินค้า โดยเน้นการผลิตข้าวเป็นหลัก ผลักดันให้เกิดการเพาะปลูกข้าวเพื่อขายอย่างมากมาย ซึ่งการเปลี่ยนแปลงสู่ระบบทุนนิยมรอบนอกนี้ จักรทิพย์ นาถสุภาและสุวิทย์ ไพบยวัฒน์ กล่าวว่า ชวานาได้เริ่มหันมาปลูกข้าวมากขึ้นเพื่อเป็นสินค้า ส่งผลให้การผลิตอื่นๆในครอบครัพลดลงหรือเลิกไปในที่สุด

เมื่อทุนนิยมรอบนอกได้มีการเติบโต และเปลี่ยนแปลงแนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาอันเนื่องมาจาก รายได้ของประเทศรอบนอกที่ผลิตสินค้าปฐมภูมิส่วนใหญ่ต่ำกว่ารายได้ของประเทศพัฒนาแล้วที่ผลิตสินค้าอุตสาหกรรม จึงทำให้ประเทศรอบนอกเปลี่ยนมาเน้นการผลิตสินค้าอุตสาหกรรมมากขึ้น และจากที่เคยปลูกข้าวเป็นพืชเศรษฐกิจอย่างเดียว ก็หันมาปลูกพืชเศรษฐกิจอย่างอื่นเพิ่มมากขึ้น อันส่งผลทำให้ชวานาเกิดความสัมพันธ์กับระบบตลาดมากขึ้น แต่การขยายตัวของการผลิตทางอุตสาหกรรมนั้นต้องการแรงงานราคาถูก และอาหารจากภาคเกษตรกรรมเพื่อมาหล่อเลี้ยงภาคอุตสาหกรรมให้มีความเจริญเติบโต ด้วยเหตุนี้จึงนำไปสู่ทฤษฎี "การปะทะประสานของวิถีการผลิต"

ดังนั้นแนวคิดที่เกิดขึ้น เป็นแนวคิดที่มองวิธีการผลิตแบบก่อนทุนนิยมในสังคมชวาณาไทย
 กับแนวคิดวิธีการผลิตทุนนิยมที่เป็นแบบการค้า ที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อย
 ไปที่ต่อเนื่องยาวนาน อันก่อให้เกิดการปะทะประสานของวิถีทั้งสอง แต่กระบวนการ
 เปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วซึ่งเป็นผลของการแทรกเข้ามาของทุนอุตสาหกรรมชนบท โดย
 ปัจจุบันสังคมไทย วิธีการผลิตทุนนิยมโดยมีภาคอุตสาหกรรมเป็นหัวจักร ไม่ว่าจะ เป็นการผลิต
 สินค้า เพื่อทดแทนการนำเข้าและพัฒนาไปสู่การผลิตสินค้าเพื่อการส่งออก สิ่งเหล่านี้จึงส่งผลให้
 เกิดการพัฒนาขึ้นมา วิธีการผลิตทุนนิยมแบบอุตสาหกรรมที่ยังรากลึกลงไป ในสังคมชนบทไทย
 นั้นก็หมายความว่า วิธีการผลิตทุนนิยมแบบอุตสาหกรรมได้แพร่ขยายเข้าไปสู่ชนบทโดยผ่านรัฐ แต่
 สังคมชวานาก็ยังคงดำรงอยู่ จึงน่าที่จะเกิด "การปะทะประสานของวิธีการผลิต" ทั้งสองนี้
 ทั้งเห็นได้จากแนวโน้มของการอพยพของแรงงานหนุ่มสาวเข้าสู่โรงงานภาคอุตสาหกรรมเพิ่มสูงขึ้น
 แต่ก็ยังมีการรักษาระบบการผลิตในภาคเกษตรแบบดั้งเดิมให้คงอยู่ ดังจะเห็นได้จากการที่ทาให้
 ภาคเกษตรกรรมเกิดรายได้สูงจากการที่สมาชิกออกไปทำงานในภาคอุตสาหกรรม มีการปรับ
 เปลี่ยนวิธีการผลิตที่ใช้เครื่องมือเครื่องจักร และมีการจ้างแรงงานในการผลิตภาคการเกษตร
 มากขึ้น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยในอดีตที่ผ่านมา เกี่ยวกับสภาพทาง เศรษฐกิจหมู่บ้าน ดังเช่น

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2528) ศึกษาเรื่อง เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีตพบว่าสภาพ การเปลี่ยนแปลง เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้าน ตั้งแต่สมัยอดีตที่ระบบ เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านยังคงเป็น แบบเศรษฐกิจพอเพียงชีพที่ประชาชนในหมู่บ้านทำการผลิตในระดับแค่พอเพียงชีพ โดยมีพอกินภายใน คริว เรือนเท่านั้นและมีผลผลิตเหลือบ้างซึ่งเป็นผลผลิตส่วนเกินที่ผลิตได้ โดยจะไม่มีลักษณะของ การค้าขายและส่วนเกินที่เหลือที่ผลิตได้อีกส่วนหนึ่งจะต้องส่งให้แก่รัฐเป็นส่วยทางข้าว ซึ่งกรณีใด ก็ตามที่ประชากรไม่สามารถจะส่งส่วยในรูปทางข้าวได้ ก็จะส่งส่วยในรูปของผลผลิตป่าแทน เช่น หนังสัตรี งาช้าง ริงนก ไม้สัก โลหะมีค่า (เช่นทอง เงิน และดีบุก เป็นต้น) สภาพความเป็นอยู่ของประชากรในชนบทที่มีความเป็นอยู่ที่เรียบง่ายไม่สลับซับซ้อน พื้นฐานการผลิต ของสังคมไทยเป็นแรงงานในครอบครัว หรือแรงงานช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นลักษณะเด่น มากของความสำคัญในการผลิตของชุมชนหมู่บ้าน การช่วยเหลือแรงงานซึ่งกันและกันนี้ เรียกว่า การลงแขก ลักษณะชุมชนไทยโบราณในหมู่บ้านจึงสังคมแบบเครือญาติ

แต่แล้วสภาพความเป็นอยู่เช่นนี้ก็เปลี่ยนแปลงไป หลังจากทีประเทศไทยได้ทำสนธิสัญญา เบาว์ริงกับอังกฤษใน ค.ศ. 1855 นามาสู่การเปลี่ยนแปลงจากเศรษฐกิจหมู่บ้านพอเพียงชีพ ได้ กลายเป็นสู่เศรษฐกิจเพื่อการขาย อันเนื่องมาจากความต้องการข้าว ภายในตลาดโลกจาก ประเทศไทยได้เพิ่มสูงขึ้น เศรษฐกิจหมู่บ้านถูกโยงเข้ากับระบบทุนนิยมศูนย์กลางที่แผ่ขอบเขตมา ยังเอเชียผ่านทาง การขายข้าว ดังนั้นเพื่อเป็นการเร่งผลิตข้าวให้มากขึ้น ชาวนาจึงต้องทำการ ขยายเนื้อที่เพาะปลูก พร้อมกันนี้รัฐบาลก็ได้สนองตอบต่อความต้องการข้าวของตลาดโลก โดยการขุดคลองชลประทาน ยกเลิกระบบไพร่ทาส เป็นต้น ซึ่งการผลิตในหมู่บ้านได้เปลี่ยนจากการ ผลิตเพื่อยังชีพกลายเป็นการผลิตเพื่อขาย แม้ว่าการผลิตแบบทุนนิยมจากโลกภายนอก ได้เริ่ม แพร่กระจายสู่ประเทศไทย แต่วิถีการผลิตในหมู่บ้านก็ยังเป็นแบบดั้งเดิมไม่ได้เข้าไปจัดการผลิต แบบทุนนิยม วิถีของชนชั้นกรรมพีที่เก็บส่วนเกินจากหมู่บ้าน มีลักษณะคล้ายกับสิ่งที่มาร์กเรียกว่า "การสะสมทุนขั้นแรกเริ่ม (Primitive Accumulation of Capital)" ซึ่งวิถีการผลิต

ทุนนิยมที่เกิดขึ้นในสังคมไทยในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 จึงเป็นรูปลักษณะของกระบวนการที่วิธีการผลิตที่ก้าวหน้ากว่าอุตสาหกรรมเกินออกจากวิธีการผลิตดั้งเดิม โดยไม่ทำลายโครงสร้างภายในของวิธีการผลิตดั้งเดิม ดังเช่น วิธีการปะทะประสานตามทฤษฎี

วิทยาการ เชียงกูล (2525) ศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทภาคกลาง ผลจากการขยายตัวของเศรษฐกิจทุนนิยม 2503-2523 พบว่า สภาพการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับสังคมชนบทภาคกลางของไทย 2503-2523 อันเนื่องมาจากการได้รับอิทธิพลของการขยายตัวระบบทุนนิยมที่ได้แพร่ขยายเข้ามานับตั้งแต่ไทยได้เขตต์สัญญา ทาสันธิสัญญา เบาว์ริงใน พ.ศ. 2398

โดยได้มีการตั้งข้อสมมติไว้ว่า การแผ่ขยายของเศรษฐกิจทุนนิยมเข้าไปในชนบทภาคกลาง อาจเรียกได้ว่าเป็นทุนนิยมแบบพึ่งพา หรือ ทุนนิมรอนนอก ซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชนบทภาคกลาง โดยระบบเศรษฐกิจทุนนิยม คือระบบการผลิตหลัก หรือ ระบบการผลิตเพื่อขายในสิ่งที่ผลิตขึ้นมา ระบบการผลิตแบบนี้ผู้ทำงานได้ถูกแยกออกจากการเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต และกำลังของแรงงานได้กลายเป็นสินค้าขายให้กับเจ้าของปัจจัยการผลิต (นายทุน)

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2527) ได้ทำการวิจัยสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของทรัพยากรชนบท (ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านยากจน) พบว่าความยากจนของหมู่บ้านนั้นเกิดมาจากสิ่งแวดล้อมที่ผลักดันให้เป็นไป โดยประชากรที่ยากจน มักจะมีระดับการถือครองที่ดินในระดับที่ต่ำ อันเนื่องมาจากคนยากจนที่มีที่ดินขนาดเล็ก มักจะแต่งงานกันเอง เกิดจากการแบ่งมรดกที่ดินขนาดเล็ก ถูกขอย่อยจนไม่สามารถที่จะจัดแบ่งได้อีกต่อไป เกิดจากที่ต้องเผชิญกับผู้มีอิทธิพลทำการแบ่งที่ดินไปจากที่หักล้างถางป่า สุดท้ายก็คือเกิดจากการเป็นหนี้สินจนต้องถูกยึดที่ดินหรือขายเพื่อชดเชยหนี้ ซึ่งอาชีพของคนในหมู่บ้านส่วนใหญ่จะทำการเกษตร ทำการปลูกข้าว และพืชไร่ เป็นต้น แต่ปริมาณข้าวที่ปลูกได้ก็ไม่สามารถที่จะพอเพียงกับการบริโภคในหมู่บ้าน จึงทำให้ชาวชนบทต้องหารายได้ทางอื่นเพื่อมาจับจ่ายใช้สอย นั่นคือการไปเป็นแรงงานรับจ้างไม่ว่าจะเป็นแรงงานรับจ้างในท้องถิ่นทั้งในภาคเกษตรและภาคอุตสาหกรรมตามโรงงานต่าง ๆ หรือไปเป็นแรงงานรับจ้างนอกท้องถิ่น ชาวบ้านที่ทำงานในภาคเกษตรมักถูกพวกพ่อค่านายทุนทำการขูด

รีดผลผลิต ผนวกกับการที่หน่วยงานของรัฐขาดความเอาใจใส่ไม่ว่าจะเป็นการขาดข่าวสารในเรื่องของราคาและการตลาด

เมื่อระบบทุนนิยมที่เป็นระบบเศรษฐกิจพาณิชย์และระบบเงินตรา ได้แพร่เข้าสู่หมู่บ้าน จึงได้ทำให้สภาพความเป็นอยู่ของชนบทในหมู่บ้านได้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น ความสัมพันธ์แบบดั้งเดิม (แบบก่อนทุนนิยม) และการช่วยเหลือจุนเจือกันภายในหมู่บ้านได้ค่อยๆหมดไป และถูกแทนที่ด้วยความสัมพันธ์ในรูปแบบใหม่ของธุรกิจการค้าระหว่างพ่อค้ากับเกษตรกร (อันเป็นระบบแบบทุนนิยม) ภายในหมู่บ้าน

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2528) ได้ทำการวิจัยความขัดแย้งในการใช้แรงงานในชนบทภาคเหนือของไทย พบว่า นับตั้งแต่ระบบการค้าได้เกิดขึ้นในปี 2503 ที่มีความขัดแย้งอย่างรุนแรงในภาคเกษตรกรรมชาวภาคเหนือ คนจนในชนบทได้เข้าสู่ตลาดแรงงานในฐานะเป็นแหล่งแรงงานราคาถูก มีการเคลื่อนย้ายทุนและเทคโนโลยีเข้าสู่เขตชนบทเพื่อสนับสนุนระบบเศรษฐกิจแบบเงินตราในชนบท และพัฒนาความสัมพันธ์ในเชิงการค้า เจ้าของที่ดินขนาดใหญ่ได้เปลี่ยนจากการนาที่คืนไปให้เช่ามาเป็นการใช้แรงงานรับจ้าง อันเป็นการบีบบังคับให้ผู้ไรที่ดินต้องพึ่งค่าจ้างเพียงอย่างเดียวมากขึ้น ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกลายเป็นความขัดแย้งในรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่าง นายจ้างกับลูกจ้างมากกว่ารูปแบบความสัมพันธ์ระหว่าง เจ้าของที่ดินกับผู้เช่า นั่นคือ เมื่อระบบทุนนิยมได้เข้ามาแทนที่สังคมดั้งเดิมที่เป็นสังคมก่อนทุนนิยม ทำให้ชาวนาได้กลายเป็นแรงงานรับจ้างเพิ่มขึ้น โดยระบบการจ้างงานต้องจ่ายค่าจ้างเป็นเงินตราอย่างสมบูรณ์ แต่ค่าจ้างที่แรงงานรับจ้างได้รับนั้นต่ำกว่ามูลค่าทางเศรษฐกิจของพลังงาน พร้อมกับที่นายจ้างได้พยายามกดค่าใช้จ่ายด้านค่าแรงให้ต่ำลง มีการนำเครื่องจักรมาใช้ในงานเกษตรกรรมภาคเหนือ เป็นต้น

วรวิทย์ เจริญเลิศ (2528) ได้ทำการศึกษาเรื่อง The Impact of Rural Domestic Economy : A Case Study of 40 Sample Villages in the Buriram Province พบว่า การพัฒนาของประเทศโลกที่สาม ได้เลียนแบบการพัฒนาอุตสาหกรรม ซึ่งประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่ได้มีการวางแผนให้เศรษฐกิจของประเทศมีความเจริญเติบโตอย่าง

รวดเร็ว แต่ผลที่ประสพ คือ ส่วนแบ่งของภาคกสิกรรมได้มีสัดส่วนลดลง ขณะที่ส่วนแบ่งภาคอุตสาหกรรมได้เพิ่มมากขึ้น ดังนั้นฐานทางสังคมจึงได้มีการเปลี่ยนแปลง จากฐานทางกสิกรรมไปเป็นฐานทางอุตสาหกรรม อันเป็นการพัฒนาที่ไม่สม่ำเสมอ นำมาสู่ความไม่เท่าเทียมกันของการกระจายรายได้ระหว่างคนจนกับคนรวยและความแตกแยกระหว่าง เมืองกับชนบท ชนบทต้องหมดความอุดมสมบูรณ์ถูกดูดซับทรัพยากรธรรมชาติ หรือส่วนเกินภาคเกษตรกรรมจากชนบทไปสู่เมืองหรือส่วนกลาง(urban centre) ที่เป็นวิถีกลไกการระบบเศรษฐกิจแบบตลาด การประกอบอาชีพของชาวนาแม้ทำไร่นาเพื่อยังชีพแต่ก็เป็นระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ ในกรณีของการเปลี่ยนผ่านไปเป็นเศรษฐกิจตลาดการเงินเพื่อรายได้ที่เป็นเงินตรา การผลิตที่เคยเป็นการผลิตแบบดั้งเดิมที่ผลิตเพื่อบริโภคภายในครัวเรือนก็ได้เปลี่ยนเป็นการผลิตพืชเงินสด ขายในตลาดเพื่อสนองความต้องการของตลาด ชาวนาจึงได้ขยายการผลิตออกขายในตลาดให้เพิ่มมากขึ้น โดยใช้ปัจจัยการผลิต เช่น ปุ๋ยเคมี เมล็ดพันธุ์ ยาปราบศัตรูพืช (อันเป็นสินค้าอุตสาหกรรม) แต่เนื่องจากราคาของสินค้าที่ชาวนาผลิตได้นั้น มีราคาต่ำกว่าราคาสินค้าอุตสาหกรรมที่เป็นปัจจัยการผลิตอันเนื่องมาจากการกดราคาผลผลิตจากพ่อค้า ทำให้รายได้ที่ได้รับน้อยกว่ารายจ่ายจึงทำให้ชาวนาเกิดภาวะหนี้สิน เกิดการอพยพแรงงานชั่วคราวของชาวนาเพื่อหารายได้เพื่อการยังชีพนอกฤดูการเกษตร เกิดการตัดออกจากภาคเกษตรกรรมทำให้จำนวนการผลิตภายในชุมชนต้องขาดไป

สรุปวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องทำให้พบว่า ลักษณะเศรษฐกิจครอบครัวเกษตรกรรมหมู่บ้านชนบทแต่เดิมนั้น มีวิถีการผลิตแบบยังชีพที่ทำการผลิตสินค้าเพื่อบริโภคภายในครอบครัวและนำผลผลิตส่วนเกินจำนวนหนึ่งมาใช้สำหรับการผลิตในอนาคต และไว้บริโภคในเวลานอกฤดูกาลเพาะปลูก และผลผลิตส่วนเกินที่เหลือจะนำไปขาย แต่เมื่อประเทศได้มีการวางแผนให้เศรษฐกิจของประเทศมีความเจริญเติบโตตามรูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศที่พัฒนาแล้ว โดยทำการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาจากประเทศอุตสาหกรรม จึงได้เกิดการแทรกเข้ามาของทุนอุตสาหกรรมเข้าสู่ชนบท ทำให้สภาพความเป็นอยู่ของครอบครัวเกษตรกรรมได้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น ผลผลิตที่ผลิตได้ถูกนำมาขายในตลาดเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาด ครอบครัวเกษตรกรรมไม่ได้ทำการผลิตเฉพาะข้าวแต่เพียงอย่างเดียวอีกต่อไป แต่ได้เปลี่ยนมาทำการผลิตพืชเงินสด (เช่น มันสำปะหลัง ข้าวโพด และปอ เป็นต้น) ทำให้ครอบครัวเกษตรกรรมต้องซื้อปัจจัย

การผลิต เพื่อขยายให้ได้ผลผลิตมากขึ้น มีการใช้ปุ๋ยเคมี เมล็ดพันธุ์ และยาปราบศัตรูพืช ซึ่งเป็นประเภทสินค้าอุตสาหกรรม แต่เนื่องจากสินค้าเหล่านี้มีแนวโน้มราคาที่สูง ขณะที่รายได้ของเกษตรกรในการผลิตสินค้าต้องลดลงจากที่ถูกกดราคาผลผลิตโดยพ่อค้า ทำให้รายได้ที่เกษตรกรได้รับไม่พอกับรายจ่ายในการบริโภค จึงเกิดปัญหาหนี้สิน เกิดการอพยพแรงงานชั่วคราวโดยเฉพาะแรงงานชาย เพื่อหารายได้เพิ่มเติมสำหรับการยังชีพ โดยรายได้ทางหนึ่งคือการมารับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมที่กำลังขยายตัว อันเนื่องมาจากการขยายตัวของทุนอุตสาหกรรมที่สามารถใช้แรงงานราคาถูกจากชนบท จึงเกิดการตัดออกจากภาคเกษตรกรรม ทำให้จำนวนการผลิตภายในชุมชนชนบทต้องขาดไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย